

РОЗДІЛ 13. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ НАУКИ

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.70>

ЗМІСТ МЕТИ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Барсук М.А.,

кандидатка юридичних наук,

суддя Північного апеляційного господарського суду

Барсук М.А. Зміст мети правового механізму соціального захисту суддів в Україні.

Стаття присвячена з'ясуванню актуального змісту мети правового механізму соціального захисту суддів в Україні. Автором окреслюється соціально-правове значення правового механізму соціального захисту суддів, а також встановлюється важливість чіткого розуміння мети цього правового механізму. У статті обґрунтовується, що мета правового механізму соціального захисту суддів в дійсності виявляється у двох ключових контекстах. По-перше, мета цього правового механізму зводиться до задоволення певних інтересів суддів, суспільства та держави у соціальній та інших сферах соціального буття шляхом задоволення інтересу суддів в їх соціальному захисті, що в практичній дійсності досягається, коли досягнута мета соціального захисту зазначеного кола працівників. По-друге, для мети правового механізму соціального захисту суддів характерним є те, що вона за своїм змістом зводиться до забезпечення правової нормативності взаємодії суб'єктів, які забезпечують соціальний захист суддів, між собою та з суддями, а також суддів між собою з метою захисту свого права на соціальний захист, та на реалізацію цього суб'єктивного права. У зв'язку із цим робиться висновок, що метою правового механізму соціального захисту суддів в Україні слід вважати створення та підтримку існування оптимальних умов функціонування системи соціального захисту відповідного кола працівників, за яких у належному вигляді досягається мета соціального захисту суддів (також суддів у відставці). З огляду на це автор доходить думки, що розглядуваний правовий механізм фактично постає в якості особливого механізму забезпечення належного рівня соціальної безпеки суддів в Україні. У висновках до статті узагальнюються результати дослідження та вказується на те, що концептуальний зміст правового механізму соціального захисту суддів, що виражається в його меті, засвідчує той факт, що цей механізм є важливим елементом соціально-правового режиму забезпечення соціальної безпеки України, а також правового режиму забезпечення національної безпеки України в цілому.

Ключові слова: мета правового механізму, правовий механізм, соціальна безпека суддів, соціальна держава, соціальний захист, соціальне право.

Barsuk M.A. Contents of the objective of the legal mechanism for the social protection of judges in Ukraine.

This article seeks to elucidate the actual content and objective of the legal mechanism for the social protection of judges in Ukraine. The author explores the socio-legal significance of this legal mechanism and emphasises the importance of clearly understanding its purpose. It is posited that the objective of the legal mechanism for the social protection of judges manifests itself principally in two key contexts. Firstly, the objective of this legal mechanism is to fulfill the specific interests of judges, society, and the state in various sectors of social life. This is achieved by addressing judges' needs for social protection, practically realised when the goal of social protection for this group of workers is met. Secondly, the aim of the legal mechanism for judges' social protection is defined by its focus on ensuring lawful normative interactions among entities responsible for providing judges' social protection, both among themselves and with the judges, as well as amongst judges themselves. This is done to safeguard their right to social protection and to facilitate the actualisation of this subjective right. Considering these factors, it is concluded that the objective of the

legal mechanism for the social protection of judges in Ukraine should be regarded as the establishment and upkeep of optimal conditions for the functioning of the social protection system for this specific group of workers. This ensures the proper achievement of the social protection goal for judges, including those who are retired. In light of this, the author deduces that the legal mechanism in question effectively operates as a specialised mechanism for guaranteeing an adequate level of social security for judges in Ukraine. In the article's conclusion, the study's findings are summarised, and it is highlighted that the conceptual essence of the legal mechanism for judges' social protection, as embodied in its objective, demonstrates that this mechanism is a vital component of Ukraine's socio-legal regime. This mechanism is instrumental in ensuring the social security of Ukraine, as well as the legal regime for the country's overall national security.

Key words: legal mechanism, objective of the legal mechanism, social law, social protection, social security of judges, social state.

Постановка питання. Істотним аспектом соціальної держави є соціальний захист працівників (зокрема, професійних публічних службовців загалом і суддів зокрема), що в дійсності забезпечує необхідну основу для реалізації заходів забезпечення соціальної безпеки населення (насамперед заходами соціального захисту) відповідно до сучасного концептуального розуміння соціальної безпеки, соціальних ризиків і соціального захисту та забезпечення. Однак важливо зауважити, що саме юридичне визнання держави в якості соціальної держави безпосереднім чином не призводить до ефективного досягнення мети та завдань соціального захисту. Зокрема, в Україні як правовій, демократичній та соціальній державі з самого моменту проголошення незалежності створено та діє правовий механізм соціального захисту суддів. Разом із тим по сьогоднішній день стан соціального захисту такого кола працівників, на жаль, є недостатнім, що викликає занепокоєння щодо орієнтованої на людину парадигми розвитку держави та фактичної спроможності судової влади зберігати незалежність і стійкість в умовах різного характеру кризових явищ у державі. У зв'язку з цим постає нагальна потреба у з'ясуванні мети правового механізму соціального захисту суддів в Україні. Таке уточнення сприяло б: по-перше, уточненню розуміння змісту необхідних дій держави, які вона повинна вчиняти у сфері соціального захисту суддів, а також подальшому співставленні цієї мети та завдань із фактичним станом дії правового механізму соціального захисту суддів в Україні; по-друге, подальшому вдосконаленню цього правового механізму, зміцненню соціальної безпеки, самостійності суддів та забезпеченню незалежності судової влади.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Аналіз наявної наукової літератури засвідчує, що по сьогодні мета правового механізму соціального захисту суддів в Україні ще не була предметом окремого наукового дослідження. Попри це слід констатувати наявність низки наукових напрацювань, присвячених розкриттю особливостей мети (також похідної категорії – завдань) соціального захисту суддів (наукові дослідження і розвідки В.В. Безусого [1], І.В. Матюріна [2], О.В. Павліченко [3], В.М. Соколова [4], К.Г. Шаповала [5]), а також мети і завдань правового механізму в цілому (наукові напрацювання Н.О. Бабич [6], Е.Л. Ковальонус [7], В.О. Швеця [8] та ін.). Ці та інші наукові праці можна вважати науковим підґрунтям для уточнення наукової думки щодо змісту мети і завдань правового механізму соціального захисту суддів в Україні.

Отже, **метою** статті є встановлення змісту мети правового механізму соціального захисту суддів в Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі завдання: 1) уточнити важливість точного розуміння мети правового механізму соціального захисту суддів в Україні; 2) проаналізувати позиції учених щодо змісту мети близьких правовому механізму соціального захисту суддів юридичних конструкцій; 3) уточнити мету правового механізму соціального захисту суддів в Україні та узагальнити результати наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Спершу зазначимо, що правовий механізм соціального захисту суддів в Україні безпосередньо впливає на потенціал вияву судової влади у державі та позначається на ефективності функціонування національної системи правосуддя, що є фундаментальною опорою демократичної держави, відіграючи вирішальну роль у підтримці верховенства права в державі та суспільстві. Вказане обумовлено тим фактом, що судді відповідають за відстоювання справедливості та забезпечення захисту прав осіб (навіть, коли права особи порушуються державою, зокрема, політичною владою держави), а тому забезпечення їх соціальної безпеки заходами соціального захисту стає очевидним пріоритетом в реалізації соціальної функції держави, що зокрема проявляється в забезпеченні належної дії правового механізму соціального захисту суддів (та вдосконаленні цього механізму). Крім того, слід мати на увазі й те, що створення та дія такого правового механізму де-

монструє визнання державою та суспільством того факту, що судді працюють в умовах, у яких наявні численні виклики та ризики, пов'язані з їх роботою (насамперед, такі як психологічний та фізичний тиск з метою примусу до ухвалення неправосудного рішення, інші професійні ризики та потенційний вплив роботи на особисте життя судді), що є факторами, які потребують комплексного реагування правової та соціальної держави. Також важливість розглядуваного правового механізму аргументована тим фактом, що планування та подальше здійснення заходів соціального захисту суддів створює середовище, сприятливе для їх благополуччя та безпеки відповідного кола працівників. У результаті цього судді мають змогу ефективно реалізувати судову владу, що, у свою чергу, сприяє загальній стабільності, зміцненню справедливості в державі та суспільстві, зміцненню довіри суспільства до системи правосуддя та держави, а також відповідає євроінтеграційним прагненням Українського народу. Відтак, закономірним буде зазначити, що створення та дія правового механізму соціального захисту суддів підтверджує спрямованість держави на розбудову правопорядку та інклюзивного суспільства, а також те, що судді, як професійні публічні службовці в системі правосуддя, відповідальні за відправлення правосуддя, повинні отримувати належний соціальний захист, який відповідатиме: по-перше, їх людській природі; по-друге, цінності, якою характеризується суддівська робота; по-третє, існуючим та потенційним соціальним ризикам і викликам, які впливають (можуть впливати) на працівника, що займає посаду судді.

Утім, слід наголосити на тому, що означене соціально-правове значення правового механізму соціального захисту суддів в Україні може в дійсності неправомірним чином спотворюватись, чому часто сприяє те, що в теорії та на практиці не завжди чітко зрозумілою є мета цього правового механізму. Загалом, слід погодитись із тим, що соціально-правове значення мети в площині права обумовлене тим фактом, що мета існування, функціонування (здійснення) будь-якого суб'єкту (предмету, процесу) «визначає динамічну об'єктивацію цього суб'єкту (предмету, процесу) в практичній дійсності, зводячи її до певної логічної форми, розумність і раціональність якої обумовлюється достатньою адекватністю відповідної мети» [9, с. 101]. У цьому контексті погодимось із тим, що «діяльність, яка не досягає своєї мети, оскільки в дійсності не спрямована на її досягнення, не є діяльністю з досягнення задекларованої мети (якщо трудове законодавство держави формується та реалізується привносячи у практичну дійсність дисгармонію світу праці, то в такому разі декларування мети трудового права є маніпулятивним, спрямованим на маскування мети, що суперечить трудовому праву, як цивілізаційній цінності)» [9, с. 101-102]. Відповідні концептуальні зауваження можуть бути застосовані й щодо мети правового механізму соціального захисту суддів, що додатково вказує на потребу її встановлення.

З'ясовуючи теоретичний та практичний зміст мети правового механізму соціального захисту суддів в Україні необхідно мати на увазі, що науковцями вже робились спроби окреслити зміст мети близьких правовому механізму соціального захисту суддів юридичних конструкцій. Зокрема, О.О. Беспалов досліджуючи особливості механізму правового регулювання доходу думки, що основна мета цього полягає у «задоволенні інтересів суб'єктів суспільних відносин та надання їх зв'язкам нормативного характеру, а його елементами є юридичні засоби, способи та форми, об'єднані спільним заздалегідь визначеним завданням у формі досягнення результативності у функціонуванні механізму» [10, с. 173]. Зазначена позиція у сукупності із врахуванням особливостей мети соціального захисту суддів (адже мета досліджуваного правового механізму впливає із мети соціального захисту такого кола працівників) дозволяє дійти висновку, що мета досліджуваного нами правового механізму може зводитись до наступних контекстів її соціально значимих виявів:

1. Мета правового механізму соціального захисту суддів зводиться до *задоволення певних інтересів суддів, суспільства та держави у соціальній та інших сферах соціального буття шляхом задоволення інтересу суддів в їх соціальному захисті, що в практичній дійсності досягається, коли досягнута мета соціального захисту зазначеного кола працівників*. Цей вияв мети створення та дії правового механізму соціального захисту суддів демонструє багатоаспектність цього системного утворення, а також його потенціал у забезпеченні належного рівня соціальної суддів заходами соціального захисту. Окреслений аспект мети зазначеного правового механізму вказує на те, що соціальний захист суддів – це не лише соціально-правове явище, в якому потребують відповідні працівники з особливим трудовим статусом, але й суспільство та держава загалом, адже такий захист служить законним інтересам суддів, суспільства та держави, визнаючи взаємозв'язок цих суб'єктів соціального права України. Тобто, відповідний правовий механізм має на меті створити рамки (умови), які забезпечують соціально-економічний та інший добробут й стан безпеки суддів, що відповідає широким суспільним

і державним цілям у сфері ефективного правосуддя, розбудови України в якості соціальної, правової та демократичної держави, а саме:

1) інтереси суддів у соціальній безпеці. Правовий механізм соціального захисту суддів законодавчим чином спрямований на задоволення конкретних потреб та законних і природних інтересів суддів у соціальній сфері загалом та в сфері соціального забезпечення, зокрема. Таким чином, відповідна юридична конструкція у своєму практичному вияві має на меті створити цілісну систему комплексного захисту їхніх соціальних прав, а також захисту можливостей жити соціально безпечним життям (як в контексті трудового життя, так і позатрудового), що передбачає застосування різноманітних заходів гарантування гідних умов праці (також праці в інклюзивних умовах), доступу до системи охорони здоров'я та до санаторно-курортного лікування (оздоровлення) тощо;

2) інтереси суспільства в забезпеченні соціальної безпеки суддів. Хоча це можна вважати неочевидним, проте, в дійсності суспільство глибоко зацікавлене у соціальній безпеці суддів (включно і соціального захисту таких працівників), адже така безпека є однією з ключових гарантій збереження компетентної, неупередженої та незалежної судової влади. Вказане також обумовлене й тим, що належна дія правового механізму соціального захисту суддів сприяє належному рівню соціальної безпеки суддів, допомагаючи таким чином забезпечити добросовісність, неупередженість суддів, а також їх безумовну відданість ідеалам панування права та справедливості в суспільстві та державі;

3) інтереси держави в забезпеченні соціальної безпеки суддів. Хоча органи виконавчої влади досить часто на практиці протиставляються судовій владі (через те, що судді, керуючись лише правом і правовими законами, нормативно-правовими актами в цілому, стоять на стороні права та справедливості, на якій не завжди можуть стояти інші суб'єкти публічної влади, порушуючи права і свободи людини), держава загалом зацікавлена у належному функціонуванні судової системи та загальному добробуті суддів. Це пояснимо тим фактом, що порушення принципу поділу влади в державі, а також ігнорування гарантій незалежності та самостійності суддів – це суттєвий ризик існування держави, який уникається (мінімізується) у результаті збалансування діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади. Таким чином, забезпечуючи належне функціонування правового механізму соціального захисту суддів в Україні держава отримує гарантії того, що в ній буде підтримуватись належний правопорядок, знижуватиметься рівень соціального напруження (пов'язаний із масштабами соціальної несправедливості у державі, яку відчуває на собі населення), усуватимуться інші різноманітні ризики національної безпеки тощо.

Отже, в означеному контексті досягнення мети правового механізму соціального захисту суддів в Україні може констатуватись тоді, коли правовий механізм ефективно задовольняє інтереси суддів, а відтак – пов'язані із цим суспільства та держави. Вказане передбачає створення та виконання, дотримання норм законодавства, формування та реалізацію політики в соціальній сфері, а також у сфері праці та зайнятості, враховуючи особливі соціальні ризики та виклики, з якими стикаються судді в силу перебування на посаді судді.

2. Мета правового механізму соціального захисту суддів зводиться до *забезпечення правової нормативності взаємодії суб'єктів, які забезпечують соціальний захист суддів, між собою та з суддями, а також суддів між собою з метою захисту свого права на соціальний захист, та на реалізацію цього суб'єктивного права*. Зазначений вияв мети створення та дії правового механізму соціального захисту суддів в Україні вказує на те, що він, будучи заснованим на комплексі принципів права та на певній нормативно-правовій базі спрямований на:

1) створення нормативно-правової основи, яка регламентуватиме законну (таку, що відповідає вимогам ч. 2 ст. 19 Конституції України) взаємодію суб'єктів, залучених до процесу забезпечення соціального захисту суддів (насамперед, стосується відповідних органів публічної служби в системі правосуддя Україна та поза цією системою, а також суб'єктів громадянського суспільства). У цьому контексті досліджуваний правовий механізм встановлює керівні принципи, правила та процедури для забезпечення того, щоб означене коло суб'єктів діяли відповідно до соціально-правових, трудо-правових, адміністративно-правових норм і стандартів, що в цілому сприяє послідовності, прозорості та підзвітності процесу соціального захисту суддів в Україні (отже, юридичній визначеності цього процесу);

2) створення дієвої інституційної основи соціального захисту суддів, за якої можливе: по-перше, забезпечення права суддів на соціальний захист, адже інституційна основа гарантує, що судді не лише мають право на доступ до заходів соціального захисту, але й на практиці: гарантується доступність, достатність і справедливість таких заходів; захищається право судді на соціальний захист; по-друге,

реалізація права суддів на соціальний захист, адже інституційна основа дозволяє суддям користуватися своїми правами та отримувати доступ до необхідних заходів соціального захисту.

Викладене дає підстави стверджувати, що *метою правового механізму соціального захисту суддів в Україні* слід вважати створення та підтримку існування оптимальних умов функціонування системи соціального захисту відповідного кола працівників, за яких у належному вигляді досягається мета соціального захисту суддів (також суддів у відставці). Таким чином можемо дійти висновку, що розглядуваний нами правовий механізм є **механізмом забезпечення належного рівня соціальної безпеки суддів в Україні**.

Висновки. Мета правового механізму соціального захисту суддів в Україні, як в правовій та соціальній державі, на сьогоднішній день слугує задоволенню законних інтересів суддів у соціальній сфері (також у суміжних сферах, що прямо чи опосередковано стосуються соціальної безпеки суддів), а також пов'язаних із забезпеченням соціальної безпеки суддів інтересів суспільства та держави (приймаючи до уваги кореляцію стану соціальної безпеки із рівнем соціальної безпеки сучасної держави). У зв'язку із цим, правовий механізм соціального захисту суддів в Україні, будучи спрямованим на досягнення своєї мети, сприяє створенню гармонійного та справедливого (зокрема, інклюзивного) суспільства, в якому забезпечення соціально безпечного буття суддів: по-перше, є закономірним виявом людиноцентристської парадигми розвитку держави (в якій за суддями визнається людська гідність, унеможливорюється формалізація особистості судді, як елемента державного механізму, що було характерно для радянського періоду існування України); по-друге, об'єктивується не лише без шкоди для незалежності та самостійності судової влади, але й для посилення таких гарантій правової держави (таким чином, й для посилення спроможності людини і громадянина реалізувати право на доступний і справедливий суд). Отже, можемо дійти висновку, що концептуальний зміст правового механізму соціального захисту суддів, що виражається в його меті, засвідчує той факт, що ця юридична конструкція є важливим елементом соціально-правового режиму забезпечення соціальної безпеки України, а також правового режиму забезпечення національної безпеки України в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безусий В.В. Мета соціального захисту державних службовців. *Соціальне право*. 2018. № 3. С. 80–84.
2. Матюрін І.В. Цілі та завдання соціального захисту військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил та правоохоронних органів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 23. С. 124–129.
3. Павліченко О.В. Мета соціального захисту жінок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Т. 2, Вип. 54, Ч. 1. С. 56–60.
4. Соколов В.М. Мета соціальної безпеки державних службовців. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 232–237.
5. Шаповал К.Г. Завдання соціального захисту державних службовців. *Соціальне право*. 2021. № 1. С. 68–73.
6. Бабич Н.О. Мета та завдання механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 39–44. doi: 10.32751/2617-5967-2021-03-03.
7. Ковалюмнус Е.Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2021. 246 с.
8. Швець В.О. Мета та завдання правового механізму забезпечення стабільності трудових правовідносин. *Юридична наука*. 2019. № 2 (92). С. 448–455.
9. Гладкий В.В. Мета трудового права як сучасної цивілізаційної цінності. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 99–105.
10. Беспалов О.О. Структура механізму системи соціального забезпечення суддів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33-2, Т. 2. С. 172–176.